

Rant kavramı

YAHYA AYYILDIZ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ, İKTİSAT TARİHİ DOKTORA ÖĞRENCİSİ

Rant kavramı üzerinde bir anlam farklılaşması söz konusudur. Bir yanda toprak ve diğer doğal kaynakların kullanımı karşılığında ödenen bedel anlamı, diğer yanda da kıtlığı dolayısıyla sadece doğal kaynaklara değil her türlü mala ödenen haksız kazanç anlamı ortaya çıkmaktadır.

FRANSIZCA kökenli olan rant kelimesi, Türkiye’de de yaygın olarak kullanılan “rent a car” ifadesinden de hatırlanabileceği gibi, kira anlamına gelmektedir. Bugün iktisat biliminde toprak kirası anlamının ötesinde toprağın dışındaki her türlü doğal kaynağı kullanmanın veya edinmenin bedeli olarak anlaşılmaktadır. Bununla birlikte pek çok iktisatçı tarafından, doğal kaynakların kıtlığı dolayısıyla ortaya çıkan bir haksız kazanç olarak yorumlanmıştır. Bu anlam özellikle klasik iktisatçı David Ricardo’dan itibaren ortaya konulan bir dizi katkının sonucudur.

İktisattaki rant teorilerinin oluştuğu 19. yüzyıldan önce her ne kadar sanayi devrimi gerçekleştirildiyse de İngiltere dışındaki ülkelere yayılması belli bir zaman aldı ve ilk sanayileşmiş ülkelerde bile tarımsal üretim görece önemini korumaya devam etti. Bu sebeple millî hasılanın önemli bir kısmını oluşturan tarım sektörünün en önemli üretim faktörlerinden biri topraktı ve toprağın kiralınması karşılığında ödenen kira, toplam ha-

sıla içerisinde kayda değer bir yekûn oluşturuyordu.

Bununla birlikte meselenin anlaşılmasındaki bir başka nokta da toprağın kiralınması konusudur. Mesela Osmanlı çiftçisi ya kamu (mirî) arazisinde vergi karşılığında ya da kısmen özel mülkiyetinde kendi hesabına çiftçilik yaparken İngiliz çiftçisi 18 ve 19. yüzyıllarda toprağını kaybetmiş, tamamen mülksüzleşmiş, bunun sonucunda şehirlere yığılarak sanayi için ucuz işgücünü oluşturmuştur. Bu sebeple İngiliz tarımında toprağın kiralınması ve bunun karşılığında kira ödenmesi daha yaygın bir olgudur.¹

Bilindiği gibi üretim faktörleri emek, sermaye, girişimci ve toprak olarak dörde ayrılmaktadır. Bir üretimin yapılabilmesi için bu faktörler gereklidir ve üretim sonucu elde edilen kazanç, bu faktörler arasında paylaşılır. Emeğin payına ücret, sermayenin payına faiz, girişimcinin payına kâr ve toprağın payına da rant denilmektedir.

Toprağın üretimden aldığı pay, Adam Smith (1723-1790) tarafından

incelenmiş ve rantın yeniden üretiminin faydaları üzerinde durulmuştur. Smith, rantı, üretimde yer alan faktörlerden toprağın geliri olarak tanımlamış ve kelimeyi sözlük anlamında kullanmıştır.

Buna karşın rant, İngiliz iktisatçı Ricardo (1772-1823) tarafından analize tabi tutulmuş ve üretime katılmadıkları hâlde toprak sahiplerinin üretimden niçin pay aldıkları araştırılmıştır. Ricardo’ya göre rant, toprakların verimlilikleri arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Topraklar arasındaki verimlilik farkları, rantın kaynağını oluşturmaktadır. Buna yol açan ise verimli toprakların kıtlığıdır. Örneğin oksijen gibi bir doğal kaynak insan yaşamı için hayati önemde olmasına karşın, istisnai durumlar hariç kıtlık söz konusu olmadığından, bu doğal kaynak için herhangi bir ödemede bulunulmaz. Ricardo’ya göre rant, hak edilmemiş bir gelirdir çünkü toprak sahipleri bu geliri, üretime katılmadan elde etmektedirler.²

“Mutlak rant” kavramını literatüre kazandıran Karl Marx (1818-1883) ise rantın özel mülkiyetten kaynaklandığını ifade ederek rant olgusunu, toprak faktörünün arzının artırılmaması nedeniyle oluşan kıtlığa dayandırmaktadır. Kıtlık, toprağın özel mülkiyete konu olmasına yol açmıştır. Toprak kıt olmasaydı, özel mülkiyete de konu olmayacak, dolayısıyla rant da doğmayacaktı.³

Bir başka rant türü de “şehir rantı”dır. Şehirdeki belli bir toprak

parçasının arzının artırılamaması dolayısıyla var olan kıtlığın, söz konusu toprak sahibine sağladığı fazladan kazanca şehir rantı denilmektedir. Şehirlerde daha fazla tercih edilen semtlerdeki konutların kiralarının veya mülkiyet değerlerinin fazla olması, şehir rantı kavramıyla ifade edilmektedir.

Neo-klasik iktisadın önemli ismi Marshall (1842-1924) ise rant kavramını doğal kaynaklar alanından çıkarıp çoğaltılabilir alanlara taşımış, böylece “rant benzeri (quasi rant)” kavramını geliştirmiştir. Belli bir üretim faktörünün veya malın geçici bir kıtlığı nedeniyle ortaya çıkan fazla kazanç, rant benzerini oluşturmaktadır. Örneğin belli alanlardaki uzman insanların kıtlığı dolayısıyla bu kişilerin ücretlerinin artması, yetenek rantı olarak tanımlanmaktadır. Yine belli kalitedeki malların azlığı da kalite rantını doğurmaktadır.⁴

Pek çok iktisatçı tarafından rantın haksız kazanç olarak algılanmasının temelinde, değer kuramı yatmaktadır. Klasiklere göre bir malın değeri, o malın üretiminde kullanılan emek miktarına bağlıdır. Bu miktarın üzerindeki değerlemeler, haksız kazanç olarak algılanmaktadır. Doğal kaynakların, örneğin toprağın, elde edilmesinde herhangi bir emek kullanılmadığından bu kaynaklara ödenecek bedel,

haksız bir ödeme olarak değerlendirilmiştir.

Ancak bugün üretim faktörlerinden biri olarak topraktan söz edildiğinde sadece yeryüzünü kaplayan toprak parçası değil, aynı zamanda toprağın altındaki petrol, doğalgaz, altın, demir, bakır gibi doğal kaynaklar ile toprağın üstündeki güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi gibi kaynaklar da anlaşılmalıdır. Buradan hareketle insan emeğini içermeyen, doğada hazır olarak bulunan kaynaklardan sağlanan gelirler rantı oluşturmaktadır. Zira bir üretim yapabilmek için sadece toprağa değil, aynı zamanda madenlere ve diğer doğal kaynaklara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gibi doğal kaynaklar olmadan bugünkü düzeyde bir üretim yapabilmek mümkün değildir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere kavram üzerinde bir anlam farklılaşması oluşmaktadır. Bir yanda toprak ve diğer doğal kaynakların kullanımı karşılığında ödenen bedel anlamı, diğer yanda da kıtlığı dolayısıyla sadece doğal kaynaklara değil her türlü mala ödenen haksız kazanç anlamı ortaya çıkmaktadır. Adam Smith birinci anlamdan yanayken başta Ricardo ve Marx olmak üzere pek çok iktisatçı diğer anlama yakın durmaktadır. Bugün itibarıyla rant, anlam ayrışması dolayısıyla, hem doğal kay-

nakları edinmenin veya kullanmanın bedeli olarak hem de her türlü malın kıtlığı dolayısıyla ortaya çıkan haksız kazanç olarak ifade edilmektedir. Birinci anlam, üretim faktörlerinden doğal kaynakların üretime katılmaları nedeniyle elde ettikleri pay olarak hâlâ geçerliliğini korurken diğer anlam daha çok popüler ve eleştirel kullanımlarda karşılık bulmaktadır. Bununla birlikte bu ikinci yaklaşım, haklı kazancı emeğin bir fonksiyonu olarak gördüğünden, doğal kaynaklara yapılan herhangi bir ödemenin haksız kazanç olduğu düşüncesindedir.

1. Tefik Güran, *Osmanlı Tarımı*, Eren Yayıncılık, 1998, s. 63. Gerçi işletme sahibiyle toprak sahibi aynı kişi olsa bile, yani bir başkasına toprak kirası ödenmese bile üretimden elde edilen kazancın toprak payı teorik olarak hesaplanmaktadır. Bununla birlikte toprak sahibi ile tarım işletmecisinin ayrışması, toprak kirası olarak rantın fark edilmesini ve teorik olarak ele alınmasını hızlandırmıştır.
2. David Ricardo, *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*, Ter: Barış Zeren, 3. Baskı, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 43. Ricardo'nun yorumundaki sınıfsal yaklaşımı göz ardı etmemek gerekir çünkü üretime katılmadığı hâlde üretimden pay alan sadece toprak sahibi değil, aynı zamanda, üretimi gerçekleştiren girişimciden ayrılan, sermaye sahibidir de. Avrupâda sermaye sahiplerini temsil eden burjuva sınıfıyla toprak sahiplerini ifade eden aristokrazi arasındaki rekabeti Ricardo'nun yorumunda görmek mümkündür.
3. Vural Savaş, *İktisadın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 1999, s. 469.
4. Savaş, age, s. 609.

